

KORKUT ATA TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Ulusal ve Uluslararası Türk Dil ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi

The Journal of International Turkish Language & Literature Research

Sayı/Issue 12 (Eylül/September 2023), s. 854-867.

Geliş Tarihi-Received: 28.07.2023

Kabul Tarihi-Accepted: 18.08.2023

Araştırma Makalesi-Research Article

ISSN: 2687-5675

DOI: 10.51531/korkutataturkiyat.1334009

Saha (Yakut) Masalı "Ucurğay Baatır" Üzerine Bir İnceleme

An Analysis on Sakha (Yakut) Fairy Tale "Ucurğay Baatır"

Doğan ÇOLAK*
Tuğba BAYRAKDARLAR**

Öz

Şifahi halk edebiyatı ürünleri içerisinde taşıdığı zengin motifler ve kültürel kodlar aracılığıyla ait olduğu toplumun inanç sistemine, hayat felsefesine ve dünya görüşüne ayna tutan masallar, geçmişten günümüze yapısal açıdan farklılaşma ve değişkenlik gösterse de içerik açısından sembollerle örülmüş dokusunu büyük oranda koruyan bir anlatı türüdür. Bu yönüyle masalların araştırmacılar tarafından dil, folklor, felsefe, sosyoloji ve psikoloji gibi çeşitli alanlarda müstakil olarak detaylıca analiz edilmesi büyük önem taşımaktadır. Türk Dünyası masal araştırmalarına katkı sağlamak amacıyla hazırlanan bu çalışmada Nikolay Gavriloviç Yakutskay'ın *Ostuoruyalar*, *Nomoxtor*, *Kepseenner*, *Sehen* eserlerinden seçilen *Ucurğay Baatır* adlı Saha (Yakut) masalı üzerinden yapısal ve anlamsal bir inceleme yapılmıştır. İki ana bölümden oluşan bu incelemenin birinci bölümünde masalın motif ve formel yapı unsurları değerlendirilmiştir. İkinci bölümde ise masalda tespit edilen ve olay örgüsünün şekillenmesinde rol oynayan kayın ağacı, kartal, yılan, yaşlı bilge Seerkeen Sehen ve demirin mitolojik anlamından hareketle çözümlemesi yapılarak bu mitik unsurların Saha Türklerinin toplumsal belleğindeki yansımaları üzerinde durulmuştur. Motif yönünden zengin, kalıp sözler bakımından zayıf kalan masalın mitolojik unsurlarının ise metnin kurgusunda önemli rol oynadığı, Türk mitolojisindeki anlam karşılıklarının korunup yaşatıldığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Saha (Yakut), masal, motif, mitoloji, sembol.

Abstract

Fairy tales, which mirror the belief system, philosophy of life and worldview of the society to which they belong through the rich motifs and cultural codes they carry within the products of oral folk literature, are a type of narrative that has largely preserved its texture woven with symbols in terms of content, although it has differentiated and varied structurally from past to present. In this respect, it is of great importance that fairy tales are analyzed in detail by researchers in various fields such as language, folklore, philosophy, sociology and psychology. In this study, which was prepared in order to contribute to the Turkic World fairy tale research, a structural and semantic analysis was made on the Sakha (Yakut) fairy tale named *Ucurğay Baatır* selected from Nikolay Gavriloviç Yakutskay's *Ostuoruyalar*, *Nomoxtor*, *Kepseenner*, *Sehen*. In the first part of this analysis, which consists of two main parts, the motif and formal structure elements of the tale were evaluated. In the second part, beech tree, eagle,

* Dr. Öğr. Üyesi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, Nevşehir/Türkiye, e-posta: dcolak@nevsehir.edu.tr, ORCID: 0000-0003-3331-7496.

** Dr. Öğr. Üyesi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, Nevşehir/Türkiye, e-posta: tbayrakdarlar@nevsehir.edu.tr, ORCID: 0000-0001-8218-4517.

snake, old sage Seerkeen Sehen and iron, which were identified in the tale and played a role in shaping the plot, were analyzed based on their mythological meaning and the reflections of these mythical elements in the social memory of Sakha Turks were emphasized. It was observed that the mythological elements of the tale, which was rich in motifs and weak in terms of stereotypes, played an important role in the fiction of the text, and that the meaning equivalents in Turkic mythology were preserved and kept alive.

Keywords: Sakha (Yakut), fairy tale, motif, mythology, symbol

Giriş

Masallar, geçmişten günümüze dil aracılığıyla aktarılırken bünyesinde yer alan sembollerle ait olduğu kültürün kodlarını ileten, insanların günlük yaşamlarında karşılaştığı veya uçsuz bucaksız genişlikteki hayal dünyalarında kurguladıkları dünya düzenine yönelik bakış açısını ifade etmeye ve zenginleştirmeye yarayan önemli sözlü anlatı türleridir. Bu yönüyle eğlendirme, hoşça vakit geçirtme gibi temel işlevlerinin ötesinde insanların özellikle bilişsel gelişimini destekleyen ve şekillendiren, toplumların değer yargılarını ve inançlarını içerisindeki motifler aracılığıyla aktaran metinlerdir. Bu açıdan masallar; dil, folklor, edebiyat, felsefe, sosyoloji ve psikoloji gibi alanlarda araştırmacıların ilgisini çeken, çeşitli kuramlar ve metotlar dâhilinde incelenen bir tür olmuştur.

Türk Dünyası masal araştırmaları, özellikle 20. yüzyıldan itibaren hızlı bir gelişim göstermiştir ve Sibirya'ya kadar uzanan geniş coğrafyada metinler, araştırmacılar tarafından derlenip üzerinde incelemeler yapılarak Türk masal külliyyatına kazandırılmıştır. Günümüzde de bu çalışmalar sürdürülmektedir.

Sibirya bölgesindeki masallar gerek derlendikleri coğrafya itibarıyla gerekse yaşatılan ve korunan eski Türk inanç sistemlerinin de varlığıyla ayrı bir öneme sahiptir. Saha (Yakut) masalları üzerine Türkiye'de kitap¹, kitap bölümü², lisansüstü tez çalışmaları³, makale⁴ ve bildiri⁵ vb. tarzında yayınlar bulunmakla birlikte diğer Türk boylarına nazaran bu sayının daha az olduğu görülmektedir. Bu amaçla alana katkı sağlamak için hazırlanan bu çalışmada 2008 yılında Nikolay Gavriloviç Yakutskay tarafından hazırlanan *Ostuoruyalar, Nomoxtor, Kepseenner, Sehen* "Masallar, Efsaneler, Hikâyeler, Uzun Hikâye" adlı eserden seçilen *Ucurğay Baatır* adlı Saha (Yakut) masalı bünyesinde pek çok masalda ortaklık gösteren zengin mitolojik motiflere yer vermesi sebebiyle ana malzeme olarak tercih edilmiştir. İlgili masal yapı ve mitolojik unsurları bakımından değerlendirilmiştir.

1. Ucurğay Baatır Masalının Yapı Unsurları

1.1. Masalın Özeti

Yeşil çimenlerin üstünde, coşkun akan bir nehrin altında, kayın ormanı içerisinde harabe bir kulübede yaşayan yaşlı bir karı koca vardır ve her ikisi yıllardır acımasız,

¹ Duranlı, M. (2010). *Saha (Yakut) Büyü Masalları*. Konya: Kömen Yay.

² Kirişcioğlu, M. F., Çolak, D. (2022). Saha (Yakut) Masallarında Sıfat-Fiil ve Zarf-Fiiller. *Büyük Zaferin 100. Yılı Anısına Eğitim Bilimleri ve Sosyal Bilimler Üzerine Değerlendirmeler Türkoloji*. (haz./ed. Yılmaz Yeşil, Seyfullah Yıldırım). Ankara: Türk Eğitim-Sen Genel Merkezi Yayınları, s. 48-61.; Duranlı, M. (2015). Yakut (Saha) Masallarını Derleme ve Yayın Çalışmalarının Tarihçesi (181-210). *Türk Dünyası Masal Araştırmaları (Tastarakay'dan Keloğlan'a)* (haz./ed. İsa Özkan). Ankara: Türk Kültürünü Araştırmaları Enstitüsü, 181-210.

³ Solak S., M. (2012). *Yakut (Saha) Masalları Üzerine Bir Dil İncelemesi (Giriş, İnceleme, Metinler, Dizin)*. Doktora Tezi, İzmir: Ege Üniversitesi.

⁴ Akkoyun K., T. (2020). Saha (Yakut) Büyü Masallarından "Çaaçaahaan"ın Öz-Biçim ve Söylem Açısından Tahli. *Hars Akademi Uluslararası Hakemli Kültür-Sanat-Mimarlık Dergisi*, 3(5), 150-180.

⁵ Kirişcioğlu, M. F. (2022). İki Saha (Yakut) Masalı ve Değerler Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi. *XVII. Uluslararası Büyük Türk Dili Kurultayı*, Ankara, Türkiye, 26 - 27 Eylül 2022.

zengin Xara Xaan'ın yanında çalışır. Yaşlı kadın güçten düşüp çalışamaz hâle geldiğinde eşi tüm işleri tek başına üstlenir ve Xara Xaan'ın türlü eziyetlerine katlanır. Bu yaşlı çiftin tek derdi neslini devam ettirecek bir çocuklarının olmamasıdır. Bir gün yaşlı adam işinden evine dönerken kayın ağacının dallarında öten güzel bir kuş sesi duyup onu aramaya başlar ve geldiği yerde ucurğayı⁶ görür, kendisine bu ağaçtan ne yapması gerektiğini söyleyen ucurğayı kesip evine götürür. Ucurğayı yedi yıl boyunca yontarak bir bebek yapar ve bebeğin tüm vücudunu şekillendiren yaşlı adam gözlerini tamamlayamadan vefat eder. Eşinin ölümünün ardından yalnız kalan yaşlı kadın ise bir gece ucurğayı kolunun altına alarak uyur ve ucurğay, bir bebek gibi ağlayıp feryat ederek canlanır. Büyüyüp bahadır gibi güçlü biri olan çocuk, yaşlı kadının tüm işlerine yardım eder. O sıralarda da yaşlı kadının ölmüş olduğunu düşünüp kulübesini almak niyetiyle gelen zengin Xara Xaan, bu güçlü ve kuvvetli bahadır oğlanı görünce yaşlı adamın borcu karşılığında onu zorla yanına alıp hizmetinde çalıştırır. Orada bulunan insanlar bu çocuğa Ucurğay Baatır adını verirler.

Yorulmak nedir bilmeyen Ucurğay Baatır, bir gün çalışırken bir yılan ve kartalla karşılaşır. Yılan, kartalın yumurtalarını yediği için kartalla uzun zamandır kavgalıdır ve her biri bunun nedenini Ucurğay Baatır'a anlatıp suçluyu belirlemesini ister. Ucurğay Baatır, ikisinden de kendisine gören gözler getirmesi karşılığında kararını bildireceğini söyler. Bu şartı kabul eden iki hayvandan öncelikle yılanın getirdiği gözü takan Ucurğay Baatır, yukarıya bakınca kapkaranlık gökyüzü ile kızıl güneşi, yerde ise her şeyi alacakaranlık görür ve bundan iğrenip insanların bu duman gibi dünyayı neden övdüğünü sorar. Yılan, Ucurğay Baatır'a geceleri her şeyin daha iyi göründüğünü, güçlülerin zamanı olduğunu, insanların güçsüz olduğu için geceleri uyduğunu söyler. Ardından kartalın getirdiği gözü takan Ucurğay Baatır, her yeri yemyeşil ve parıl parıl görür. Yılanın gözüyle Xara Xaan'a bakınca onu saygın ve kibar; kartalın gözüyle bakınca ise zalim biri olarak görür. Bu konuda uzun süre kararsız kalan Baatır, kararını vermek için ormanda karşılaştığı iyilerin rehberi Seerkeen Sehen adlı yaşlı adama danışır ve bunu kendisinin bulabileceğini söyleyen ihtiyarın hediye ettiği keskin palayı alarak gider. Yılan ve kartala verdiği üç günlük süre tamamlanınca kararını açıklarken sağ tarafa kartalın gözünü, sol tarafa yılanın gözünü koyan Ucurğay Baatır; yılanın parlak gözünün, zulmü iyi gösterdiği için bu kavgada onun suçlu olduğunu söyler ve yılanı palayla döver. O günden sonra kartalın gözüyle bakmayı tercih eden Ucurğay Baatır, elinde Seerkeen Sehen'in palası ile zulmü bulup yok etmeye gider.

1.2. Masalın Motifleri

Stith Thompson'un *Motif Index of Folk-Literature*⁷ adlı eserine göre *Ucurğay Baatır* masalında tespit edilen motifler şu şekildedir:

B122.1. Bird as adviser / Öğüt veren kuş

Kartal, Ucurğay Baatır'a kendi verdiği gözü kullanmasını, böylece eziyeti ve zulmü doğru bir şekilde görebileceğini söyler.

B151.2.0.3. Bird shows way by singing / Kuşun öterek yol göstermesi

Kayın ağacının dallarındaki kuş, güzel sesiyle evine giden yaşlı adamı ucurğayın bulunduğu yere çeker.

⁶ Kayın özdeğinin (sakının) köküne yakın yerinin kalınlaşması ve orasının malum biçimsiz şekli. Aynı zamanda erkek lakabıdır (Pekarskiy, 1959, s. 2979).

⁷ Thompson, S. (1955-1958). *Motif-Index of Folk-Literature: A Classification of Narrative Elements in Folktales, Ballads, Myths, Fables, Mediaeval Romances, Exempla, Fabliaux, Jest-Books, and Local Legends*, 6 vols. Bloomington: Indiana.

(T)B211.3-10. *Speaking eagle / Konuşan kartal*

Kartal, kayanın başına bıraktığı üç yumurtasının yılan tarafından yendiğini Ucurğay Baatır'a anlatır.

B211.6.1. *Speaking snake / Konuşan yılan*

Yılan, gökyüzünde ne olduğunu öğrenmek için dağa çıktığında susuzluktan ölmek için kartalın yumurtalarını içtiğini Ucurğay Baatır'a anlatır.

B455.3. *Helpful eagle / Yardımcı kartal*

Kartal, kahramana kendisinin verdiği gözü kullanmasını söyleyerek onun eziyeti ve zulmü doğru bir şekilde görmesini sağlar.

D435.1.1. *Transformation: statue comes to life / Dönüşüm: heykelin canlanması*

Yaşlı adamın kayın ağacından kesip aldığı ve yontarak bebek şeklini verdiği ucurğay bir gece canlanır.

F512.5. *Person without eyes / Gözleri olmayan insan*

Yaşlı adam, ucurğaydan yaptığı bebeğin gözlerini tamamlayamadan vefat eder.

F535. *Pygmy / Olağanüstü küçük adam*

Mantarin dibindeki evin kapısında duran Seerkeen Sehen adlı ihtiyar, küçüktür.

(T)F562-6. *Old man lives on the edge of the mushroom / Yaşlı adamın mantarın kenarında yaşaması*

Seerkeen Sehen adlı yaşlı bilgenin evi ormanda bir mantarın kenarındadır.

J153. *Wisdom from holy man / Kutsal adamdan bilgelik*

İyilerin rehberi yaşlı bilge Seerkeen Sehen, Ucurğay Baatır'a kalbinin sesiyle karar vermesini söyler.

N825.2. *Old man helper / Yardımcı yaşlı adam*

Ormanda Ucurğay Baatır'ın karşısına çıkan küçük, yaşlı bir adam ona nasihat eder ve kendi palasını verir.

P210. *Husband and wife / Karı Koca*

Eski bir kulübede yaşlı bir adam ile hanımı yaşar.

P150. *Rich men / Zengin adamlar*

Yaşlı adam, yaşlı kadın ve Ucurğay Baatır, zengin Xara Xaan'ın yanında çalışır.

Q210. *Crimes punished / Suçların cezalandırılması*

Yılan, kartalın üç yumurtasını kırıp içtiği için suçlu bulunup cezalandırılır.

Q431. *Punishment: banishment (exile) / Sürgün ederek cezalandırma*

Yılan işlediği suçundan dolayı yeryüzünün güzelliğinden mahrum bırakılır.

Q458. *Flogging as punishment / Ceza olarak dövme*

Ucurğay Baatır, yaşlı adamın verdiği keskin palayla yılanı döver.

(T)T500-0.1. *Childlessness / Çocuksuzluk⁸*

⁸ İndekte çocuksuzluk motifi bulunmamaktadır. Bu nedenle T500. *Conception and birth/ Hamile kalma ve doğum* motifinin alt başlığıyla dolaylı olarak bağlantılı olduğu için (T)T500-0.1. numaralandırmasıyla verilmiştir. Bu

Yaşlı adam ile yaşlı kadın, neslini devam ettirecek bir çocuğu olmadığı için ağlarlar.

T596. Naming of children / Çocuklara ad verilmesi

Xara Xaan'ın yanındaki insanlar ucurğay çocuğa "Ucurğay Baatır" adını verirler.

Z71.1. Formulistic number: three / Formülistik sayı: üç

Kartal, neslini çoğaltmak için kayanın üstüne üç gümüş yumurta bırakır.

Yılan susuzluğunu gidermek için üç yumurtayı kırıp içer.

Ucurğay Baatır, yılan ve kartala kararını üç gece sonra açıklayacağını söyler.

Z71.5. Formulistic number: seven / Formülistik sayı: yedi

Yaşlı adamın ucurğayı yontarak bebek şeklini vermesi yedi yıl sürer.

Z71.5.0.1. Formulistic numbers: sevenfold / Formülistik sayı: yedinin katları

Yaşlı adam kayın ormanının kenarından yetmiş yıl boyunca ayaklarıyla çiğneyerek oluşturduğu patikadan evine gider.

Z141. Symbolic color: red / Sembolik renk: kırmızı

Yılanın verdiği gözü takan Ucurğay Baatır, gökyüzünde kıpkızıl güneş görür.

Z142. Symbolic color: white / Sembolik renk: beyaz

Kartal yüksek, beyaz gökyüzüne doğru uçar.

Z143. Symbolic color: black / Sembolik renk: siyah

Kartal, kahramana insanoğlunun kara zulümden kurtulmasını istediğinde kendi verdiği gözü kullanmasını tembihler.

Z145. Symbolic color: green / Sembolik renk: yeşil

Ucurğay Baatır, kartalın gözünü takınca yeri yeşil çimenli, göğü güzel ve parlak, güneşi ışıltılı görür.

Z183. Symbolic names / Sembolik isimler

Xara Xaan'ın yanındakiler ucurğay insana "Ucurğay Baatır" diye ad verirler.

1.3. Masalın Formelleri

1.3.1. Giriş Formelleri

Saha masallarında kalıp ifadelerle başlamak yerine daha çok kahraman veya kahramanların ailesinin tanıtımı ve kahramanın sosyal, ekonomik durumlarına dair bilgilendirmeye konuya giriş yapılmaktadır (Duranlı, 2010: 184-185). Yedi sayfalık hacme sahip olan *Ucurğay Baatır* masalında da Türk Dünyası masallarında örnekleri bulunan sade veya tekerlemeli⁹ giriş formel unsura rastlanılmamaktadır. Masal anlatıcısının

motif, Türk masallarında olduğu gibi Türk dünyası destancılık geleneğinde de yaygın kullanıma sahiptir ve metnin kurgusunda önemli işlevleri bulunmaktadır. Bu motifin anlamı ve kullanım amacı hakkında detaylı bilgi ile örnekler için bk. Yıldız, N. (2009). Türk Destanlarında "Çocuksuzluk". *Millî Folklor*. Yıl 21, (82), 76-88.

⁹ Sade ve tekerlemeli giriş formelleri hk. bilgi için bk. Sakaoğlu, S. (2016). *Masal Araştırmaları*. Ankara: Akçağ Yay., 7. Baskı, 84-85; Giriş formellerinde en yaygın kalıp sözler olan "bir varmış bir yokmuş" ile ilgili bilgi için de ayrıca bk. Sakaoğlu, S. (2008). Türk Dünyası Masallarının Başlangıç Kalıp Sözlerinden 'Bir Varmış Bir Yokmuş' Üzerine Karşılaştırmalı Bir Deneme. 38. *ICANAS*, III. Cilt (Ed. Zeki Dilek vd.), 1351-1364, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları.

kendisini ve dinleyicileri icra ortamına hazırlamak, dinleyicilerin dikkatini anlatacağı metne çekmek amacıyla kullandığı giriş formelinin bu metinde tercih edilmediği görülür. Bu tür başlangıçlarda icra ortamının ve icracının o anki durumu da etkili olmakla birlikte masalın temel unsurlarından olan formellerde azalma görülmesi, derleme yapılan bölgede geleneğin zayıfladığının da göstergesidir. *Ucurğay Baatır* masalına doğrudan ana mekân ve şahıslara dair kısa bir bilgilendirmeyle başlanır.

Küöx kırıns ürdüger, süürükteex ürex attıgar, xatıñ çarañ ihiger erge balağan sammallan turar. Bu balağañña oğonńordoox emeexsin olorollor (Yakutskay, 2008, s. 12). “Yeşil çimenlerin üstünde, hızlı akan nehrin altında, kayın ormanının içinde eski, harabe bir kulübe vardır. Bu kulübede yaşlı bir adamla kadın yaşar.”

1.3.2. Geçiş Formelleri

Masallarda şahıs, zaman ve mekân unsurları arasında değişiklik yapmak amacıyla kullanılan geçiş formelleri anlatıcıya kolaylık sağlayan ve dinleyicinin de icra esnasında dikkatini canlı tutan söz kalıplarıdır. *Ucurğay Baatır*'da belirsiz kısa zaman dilimini ifade eden “bir gün'lü ve bir gece'li geçiş formelleri”ne yönelik örnekler bulunmaktadır ve bu örnekler, olaylar ile şahıslar arası geçişte kullanılan bağlayıcı unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

Aray biirde oğonńor xatıñ çarañın buhınan sette uon sil ustata tepsen tahaarbit ilıgın ustun cietiger kelen ihen ihitteğine, çuumpu kiehe xatıñ çarañ sebirdeğe telibireen – sibiginehen ererdii suugunuur, bert çugas kini urut xahan da istibetex kere kuolastaax çuçağa çırılır (Yakutskay, 2008, s. 12). “Bir gün yaşlı adam, kayın ormanının kenarından yetmiş yıl boyunca ayaklarıyla çiğneyerek oluşturduğu patikadan evine giderken sessiz gecede kayın ağacının yaprakları sallanıp fısıldaşır gibi hışırdar, çok yakınında onun daha önce hiç duymadığı güzel sesli bir kuş öter.”

Aray biirde Ucurğay-baatır xabalağa killerbit, xandalını keterdibit Xara-xaan baayga ülelii sulcan, attıgar erien kul ihiirerin, xotoy kötör çanurgurın istibit.. (Yakutskay, 2008, s. 14). “Bir gün Ucurğay Baatır, ona zorla iş sözleşmesi imzalatan ve pranga takan zengin Xara Xaan'ın yanında çalışırken altından geçen bir yılanın ve uçan bir kartalın sesini duymuş.”

Kini soğotoğuttan tehiyimine, ucurğay oğonu tañaska suulaan, xoonńun silaahıgar ugan, biir tüün xonor (Yakutskay, 2008, s. 13). “Bir gece yalnızlıktan canı sıkılan kadın, ucurğay çocuğu kundaklayıp kolunun altına, sıcağa sokup yatar.”

1.3.3. Bitiş Formelleri

Masallarda kahramanın ve şahıs kadrosunda yer alan kişilerin durumunun, iyilerin ve kötülerin akıbetinin vurgulandığı, dinleyiciler için kıssadan hisselerin aktarıldığı yer olan bitiş bölümünde anlatıcı, dinleyicilere güzel dileklerde bulunarak icrasını tamamlar. Bu bölüm de diğerlerinde olduğu gibi anlatıcının hünerine ve icra ortamına göre çeşitlilik ve değişkenlik göstermektedir. Duranlı, bitiş formelleriyle ilgili çıplak bitiş formellerine yönelik örnekler tespit ettiği Saha büyü masallarında genellikle bu formellerin olayların sonunda kahramanın akıbetini açıklayıcı nitelikte olduğunu ifade eder (2010, s. 185). *Ucurğay Baatır* masalında çıplak/sade bitiş formeli kullanılmıştır. Anlatıcı, masalın kahramanı Ucurğay Baatır'ın akıbetini ve masal boyunca merak unsuru olan kahramanın “karar”ını, sonda bir paragraf bütünlüğü içerisinde ifade ederek metni tamamlayıp dinleyiciyi/okuru bilgilendirir.

Ol künthen ıla ületten üöskeebit köñö öydöök, iraaş sürextex Ucurğay-baatır aan doydu ürdünen, Seerkeen-sehen bierbit situ kılıs bolotun tupputunan, xotoy xarağınan körön,

atağastabilı-battabilı bulan suox gınaarı barbıta ühü (Yakutskay, 2008, s. 18). "O gündün beri emekle yaratılmış doğru akıllı, temiz yürekli Ucurğay Baatır, dünya üzerinde Seerkeen Sehen'in verdiği keskin palayı elinde tutup kartalın gözüyle bakıp eziyeti, zulmü bulup yok etmeye gitmiş imiş."

2. Ucurğay Baatır Masalının Mitolojik Unsurları

2.1. Kayın Ağacı

Sahalar kayın ağacının göğün en üst katında bulunduğu ve göğün yeryüzüne açılan kapısı olduğuna inanırlar (Beydili, 2004, s. 27). Türk mitolojisinde en önemli ağaçlardan biridir. İyi ve koruyucu ruhlar yeryüzüne bu ağaç aracılığıyla iniş yaparlar. Kayın ağacı, Tanrı'nın ağacı olarak kabul edilir ve yerleştiği yer, içerisinde Tanrı kutunu taşıdığı için bulunduğu mekânlar insanları ferahlatıcı, sevindirici ve iyileştirici niteliktedir (Ergun, 2004: 196). *Ucurğay Baatır* (Yakutskay, 2008, s. 12) masalında çocuksuz yaşayan ihtiyar çiftin yaşadığı eski kulübe, yemyeşil çimenlerin içinde, hızla akan nehrin altında, kayın ormanının arasında yer alır. Çiftin çocuksuzluk derdine çare de yaşlı adamın kayın ormanının içinden geçerken dinlendiği kayın ağacının kökü olan ucurğayda saklıdır. Diğer bir ifadeyle yetmiş yaşına kadar çocuk sahibi olamayan yaşlı çiftin feraha kavuşması ve dertlerinin son bulması kayının kökleri aracılığıyla sağlanır. Masalda yaşlı adam, tesadüfen bulduğu ucurğayı evine getirip onu yedi yıl boyunca yontarak iki gözü olmayan bir heykel çocuk meydana getirir.

Kuzey Türklerinde kayın ağacından türeme inancı oldukça yaygındır. Sahalarda ölümsüz şamanların gökteki kayın ağacından türediğine yönelik bir anlayış hâkimdir (Ögel, 1995, s. 482). Fuzuli Bayat da eski Türk boylarında ağacın anne ve baba olarak kabul edildiğini, kayın ağacının doğumun ve çocukların koruyucusu olan Umay ile birlikte gökten yere indirilmesinin tesadüfi olmadığını belirtir (2020, s. 167). Genel olarak Türk kültüründe kayın ağacına kadınların ve annelerin kutunun sindiğine inanılır (Ergun, 2004: 196). *Ucurğay Baatır* (Yakutskay, 2008, s. 13)'da heykeli tamamlayamadan vefat eden yaşlı adamın ardından ucurğay çocuk ile tek başına kalan yaşlı kadın, bir gece yalnızlıktan canı sıkılınca ucurğayı kundaklayıp kolunun altına alır ve sıcağına sokup yatar. Bunun üzerine kolunun altındaki ucurğay, ağlayarak feryat eden canlı bir çocuğa dönüşür. İki gözü haricinde hiçbir eksiği olmayan bir çocuk görünümündedir. Söz konusu ağacın hammaddesinden yapılan heykelin canlanması motifi, yaşlı kadının bedeninden almış olduğu sıcaklıkla hayat bulması özelliğiyle kayın ağacının anne kutu taşıdığı ve ağaçtan türeme inancının belirgin bir yansımasıdır.

2.2. Kartal

Türklerin millî sembollerinden olan kartal ve avcı kuşlar, genel olarak Anka, Simurg, Garuda gibi efsanevi kuşlarla benzer niteliklere sahiptir ve gök unsuruna bağlı olan hayvanlardandır. Kuşların hükümdarı olan kartalın dünya ağacının üzerinde tasavvur edilmesi, bu hususu gösteren en önemli özelliğidir (Çoruhlu, 2014, s. 218). Sahaların en yüksek ruhlarının taşıyıcısı olduğu düşünülen kartalın, Gök Tanrı'nın veya şaman ruhunun sembolü olduğu için dünya ağacının üstünde yaşadığına inanılır (Çoruhlu, 1999, s. 144-145). Saha Türkleri *kötör toyono* olarak bilinen kartala karşı duydukları korku ve saygı¹⁰ gereği *ulahan kul, toyon kul, kanattaah kul* vb. isimler

¹⁰ Lev Yakovleviç Şternberg'e göre Saha Türklerinde ve diğer halklarda kült hayvanı olan kartala saygı duyulmasının temel nedeni, ilkel insanın bu hayvandan duyduğu korkudan kaynaklanmaktadır. Tırnaklarıyla iri bir hayvanı gökyüzüne çıkarabilecek güce sahip olması yönüyle kartal, karadaki vahşi hayvanlardan daha ayrı bir yerde tutulmuştur (Şternberg, 1925, s. 718'den aktaran Duranlı, 2018, s. 3).

vermişlerdir. Turukhansk Sahalarında kartal, ilk şaman¹¹ yaratıcısı olarak görülür. Kangalas ve Batilin vb. Saha boylarının atası olan bu mitik varlık Tanrısal olduğu için kutsaldır ve öldürülmez, öldürülmesi durumunda kişinin başına çeşitli felaketler gelir (Dilek, 2021, s. 545).

V. L. Seroşevskiy'nin Sahaların Nam oymağından derlediği inanışa göre kartal semavi ve Ayı Toyon'un kuşudur ancak rüyada onu görmek kötüye delalettir. Kartal yaygın inanışa göre ise kinci fakat bununla birlikte kıymet bilen bir hayvandır. İmkânı olmasına rağmen kendisini öldürmeyen şamana dışkısı ile birlikte sihirli yağmur taşı hediye ettiği, Nam oymağı Ataman obasında ise bunun tam tersi davranış gösteren ve kartalı öldüren Saha'nın bunun bedelini ağır ödediği, kendisinin ve kız kardeşinin hastalanarak iki üç yıl sonra acılar içerisinde vefat ettiği anlatılır (2007, s. 241-242). Nam bölgesi dışında kalan yerlerde kartala yönelik olumsuz bir yaklaşım yaygın değildir. Kartal insanlara ve hayvanlara kut veren, şansın, mutluluğun ve zenginliğin sembolü olan bir hayvandır (Duranlı, 2018, s. 8-9). Anlatılarda yaygın olarak sahip olduğu Tanrısal gücü gereği bilge ve rehber bir kuştur. *Ucurğay Baatır* (Yakutskay, 2008, s. 16-17) masalında kahramanın karşısına çıkan kartal, Tanrı'nın gücünün, iyiliğin, doğruluğun ve adaletin sembolü olarak Ucurğay Baatır'ı dünyayı doğru bir gözle görmesi ve zulmü sona erdirmesi konusunda yönlendirici bir işlevde kullanılır. Kartalın gözü, doğruya ulaşmada bir unsur olarak yer alır. Masalda zengin Xara Xaan'ın yanında zorla çalıştırılan kahraman, kartalın getirdiği gözü takınca hayretler içerisinde kalır. Her şey çok güzeldir, yeryüzü yemyeşil çimenlik, gökyüzü parlak ve güneş ısl ışıdır. Baatır, kendisine ve insanlara eziyet eden zengin Xara Xaan'a baktığında ise onu büyük bir sandalyede otururken yanına ağlayıp sızlanarak gelen aç ve güçsüz insanlara çok az yemek veren, kamçısıyla vurarak insanları çalıştıran bir zalim olarak görür. Masalın sonunda da kartalın kahramana insanoğlunun kara zulümden kurtulması için verdiği gözünü kullanmasını, böylelikle eziyeti ve zulmü doğru bir şekilde göreceğini nasihat ederek uçup gitmesi, bu hayvanın toplumsal bellekteki yerini ve rolünü açıklar mahiyettedir.

Kartal taşıdığı bu olumlu özellikleriyle anlatılarda kozmosun sembolü olarak uçsuz bucaksız ve bembeyaz bir gökyüzünde uçarken tasvir edilir. Gökyüzü, Tanrı'nın ve tanrısal varlıkların mekânıdır. Kartalın görüldüğü mekânın Türk kültüründe saflık, temizlik ve iyiliğin sembolü olan beyaz¹² renkte bir gökyüzüyle detaylandırılması bu anlamlarını pekiştirici olması açısından kıymetlidir. *Ucurğay Baatır* (Yakutskay, 2008, s. 15)'da kahramanın karşısına çıkan kartal, ilk olarak Baatır'a yukarıdan seslenirken gösterilir. Sonrasında da kahramanın koymuş olduğu şartı yerine getirip üç gün mühlet verilince kartalın uzak beyaz gökyüzüne doğru uçarak uzaklaştığından söz edilir. Kahramana doğru bir gözle bakabilmeyi öğreten kartalın bu anlamda ait olup beslendiği yer, doğruluğun ve adaletin sahibinin mekânı olan gökyüzüdür.

İnanışa göre fiziksel iriliği ve gücüyle tarif edilen kartal, kuşların efendisidir (Dilek, 2021, s. 545). Anlatılarda da aynı özellikleriyle yansıtılır. *Ucurğay Baatır* (Yakutskay, 2008, s. 14)'da kartalın fiziksel görünümüne dair detaylı bir bilgi bulunmasa

¹¹ Ayrıca Yakut Türklerinde bilinen bir efsaneye göre şamanların kartal tarafından yeryüzüne indirildiğinden söz edilir ve şaman olacak çocuğunun ruhunun da çocuk dünyaya gelmeden kartal tarafından yendiği, ardından kartalın güneşli yere göç edip çayırların ortasında bulunan ağaçlara yumurtasını bıraktığı ve bu yumurtadan bir çocuk çıktığı anlatılır. Detaylı bilgi için bk. Ögel, B. (2010). *Türk Mitolojisi I*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay., 595-596.

¹² Türk kültüründe beyaz rengin yaygın renkler arasında yer bulmasında bu rengin gök renginin yerini alıp onu ikinci plana itmesinden kaynaklanmış olabileceğini ifade eden Yaşar Çoruhlu bunu pek çok Türk topluluğunda Gök Tanrı kavramının yerini Ülgen'in almasıyla açıklar. Dolayısıyla beyaz renk; mavi gibi Gök Tanrı'nın veya Ülgen'in rengi olarak görülür ve gökle ilgili veya iyilik tanrıları ile bağlantılı uygulamalarda bu renkle karşılaşılır (2002: 190).

da ilk olarak kahramanın yılan ve kartalla karşılaşma epizotunda gökyüzündeki kartalın kanadının sesinin duyulması, hayvanın boyutlarını ifade etmek için önemlidir.

2.3. Yılan

Yılan genel olarak her kültürün mitolojisinde yer alır ve kendisinden korkulmakla birlikte saygı da duyulan bir hayvandır. Toplumların ona yükledikleri anlamlar dönemlere göre değişkenlik gösterir. Yaratılışı gereği düalist bir yapıda olan yılan, dünya mitlerinde iyi ve kötü yönleriyle tasavvur edilir. Yaratıcı, iyileştirici yönü bulunmakla birlikte şeytani vasfıyla kötücül özellikler sergilemektedir (Sivri ve Akbaba, 2018, s. 54-55, 57, 60-61). Türk şamanizminde yılan, yeraltı dünyasının tanrısı Erlik'le bağlantılı bir semboldür ve bu yönüyle Erlik'i sembolize eden kara renkle birlikte "kara yılan" olarak da anılır. Türklerde yaygın olarak olumsuz anlamı bulunmaktadır (Çoruhlu, 2002, s. 157-159). Sözlü kültür ürünlerinde kaosun simgesi olan yılanın mekânı yeraltıdır. Karanlık ülkesi olan yeraltı, kötü ruhların ve varlıkların konumlandırıldığı, insanoğlunun korktuğu ve sakındığı bir yerdir. Buralarda bekçi rolüyle mesken tutan yılan, masallarda kahramanın yolunun düştüğü yerde onun erginlenmesi adına aşmak zorunda olduğu bir engeldir ve kötülüğün, zalimliğin rehberidir. Yılanın gözünden yeryüzünde kötüler güçlü, zalimler iyi, gökyüzü karanlıktır. Geceleyin her şey güzel ve berraktır, bu vakitler güçlülerin zamanıdır. Buna Saha masallarından örnek olarak gösterilebilecek *Ucurğay Baatır* (Yakutskay, 2008, s. 15-16)'da yılan, kahramana getirdiği gözü yerine yerleştirince Ucurğay Baatır kapkaranlık gökyüzünde kıpkızıl bir güneşin apaçık parlamasını görür. Yere baktığında her şey alacakaranlıktır ve bu gördüklerinden iğrenerek ona bu duman gibi dünyayı insanların neden sevdiğini sorar. Yılan da gündüzün iyi olmadığını ancak geceleyin her şeyin iyi ve güzel olduğunu, gecelerin güçlülerin zamanı olduğu için insanların bu yüzden geceleri uyduğunu söyler. Ardından kahramanın kartal ve yılan üç gün mühlet vermesi üzerine yılan çürük ağaçlı, küflü, nemli topraklı, rutubetli yere doğru sürünüp gider. Bunun üzerine kahraman zorla çalıştırıldığı efendisinin yanına döner. Yılanın gözüyle efendisi zengin Xara Xaan'a bakınca onu saygın ve kibar biri olarak görür. Ona gelen insanların mutlu mesut olduğunu ve efendisinin de onlara kibar davrandığını görür. İnsanların onun zalim ve kırıcı biri olduğuna yönelik konuşmalarını yılanın gözüyle baktığı için anlayamaz.

İnsanoğlunun alt etmesi gereken bir engel olan yılan, anlatılarda kozmosu simgeleyen kuş cinsinden mitolojik varlıklarla da sürekli bir mücadele içerisinde. Eliade, Avrasya mitolojisinin başlıca temalarından biri olan yılan ile kartal mücadelesinin Garuda ile sürüngenin mücadelesi gibi Hint mitolojisi ve ikonografisinin de temalarından biri olduğunu belirtir ve bu mücadeleyi güneş ile yeraltının zıtlığının, aydınlık ile karanlığın mücadelesinin kozmik bir simgesi olarak açıklar (2003a, s. 278, 288). *Ucurğay Baatır* (Yakutskay, 2008, s. 14-15) masalı da yılan ile kartalın kavgası üzerine kurgulanmıştır. Zengin yanında çalışan kahraman bir gün çalışırken altından geçen yılan ile kartalın sesini duyar. Bu gürültünün ne olduğunu sorması üzerine yılan ve kartal aynı anda ona seslenerek uzun zamandır birbirleriyle kavgalı olduklarını ve bu kavgada haklı olanın onun tarafından belirlenmesini talep ederler. Bu diyalogda kavganın sebebini açıklayan kartal, cesur görünüşlü kartal soyunu çoğaltmak için kayanın üzerine üç yumurtayı koyduğunu, dönüp geldiğinde onların yılan tarafından yendiğini ve çocuklarını öldürdüğünü için ona kızdığını söyler. Yılan ise gençliğinde gökyüzünde ne olduğunu görmek için dağa çıktığında susuz kaldığını ve orada kayanın üzerinde üç yumurtayı bulup ölmek için bu yumurtaları delip içerek susuzluğunu giderdiğini söyler. Dinlenmek için yumurtaların bulunduğu yere girdiğinde kartalın gelip ona kızdığını anlatır. Masalda kozmik varlık kartal ile kaotik varlık yılanın savaşı, iyilik ile kötülüğün, adalet ile zalimliğin, gece ile gündüzün, ölüm ile yaşamın sonsuz döngüsünü yansıtır ve bu

döngüde düzenin sağlayıcısı misyonu, kayın ağacının kökünden meydana gelen Ucurğay Baatır'a verilmiş, haklı olan tarafın belirlenmesi kahramana bırakılmıştır.

Yılan ile kartalın kavgasında “yumurta” unsurunun kullanımı da özel anlam taşımaktadır. Sivri ve Akbaba, yılanla ilişkilendirilen unsurlar arasında açıkladığı yumurtanın ölümsüzlüğün ve yeniden doğuşun simgesi olarak yaratılışla ilgili pek çok mitte görüldüğüne değinir (2018, s. 57). *Ucurğay Baatır* (Yakutskay, 2008, s. 14-15)'da yılan, kartalın kendi soyunu çoğaltmak için bıraktığı üç gümüş yumurtasını susuzluğunu önlemek için yediğinden uzun yıllar aralarındaki kavganın sürdüğünü söylese de bu iki varlığın ve yumurtanın mitolojik anlamı göz önünde bulundurulduğunda yılanın susuzluk giderme iddiasının ötesinde ölümsüzlüğün ve doğurganlığın sembolü olan yumurtayı yeme suretiyle ölmek üzereyken ölümsüzlüğe, sonsuzluğa ulaşma ve kartalın neslini yok edip kaos getirme arzusundan kaynaklandığı açıktır.

2.4. Yaşlı Bilge Seerkeen Sehen

Saha anlatılarında rastlanılan yardımcı bir motiftir. Duranlı, “Üçügey Üdügüyen ve Kusagan Hocugur” adlı anlatının destan formunda Seerkeen Sehen'in Aal Luuk Mas¹³ ağacının altında yaşayıp yeryüzünün koruyucu ruhu olarak geçtiğini ve yaşlı bir erkek görünümünde olan bu ruhun şaman kadınlarla mücadele etmesi için kahramana sihirli objeler verdiğini belirtir. Ayrıca Kuzmina'dan naklen verdiği açıklamaya göre bu bilge ihtiyara Vilyuy bölgesi olonholarında sıkça rastlanılır ve kullanım işlevi; kahramanın kaderi hakkında bilgi vermek, kahramana yol göstermek, ad ve at vermek, aralarında münakaşa olan bahadırlar arasında uzlaşmayı sağlamaktır. Yaşadığı yer yaygın olarak gösterilmemekle birlikte kutsal ağaç çevresindedir (2020, s. 69). Seerkeen Sehen, “Uçan Mülgün” olonhosunda kahramanın sahip olduğu gücünü nereye harcayacağını bilemediği için mutsuz olması üzerine gücünün azaltılması hususunda kendisinden tavsiye istediği bilge kişi olarak geçer. “Yıkılmaz Güçlü Mülcü” olonhosunda Boso Çaaday diye adlandırılan Seerkeen Sehen, Mülcü'nün yanına uğradığı ihtiyardır. Olonholarda kahramanların yollarını bildiği için kendisine bilge denilir (Puhov, 2015, s. 68, 159). “Er Sogotoh” destanında ise ateş ruhu olan Ala Tuygun'un hitaplarından biri olarak geçer (Aça ve Yolcu, 2019, s. 428).

Ulu Toyon'un cediti olan Sehen; insanlara akıl veren, iyi görme ve dünyanın durumunu, geleceğini bilme yetisine sahip olan kısa boylu mitik ihtiyar adamdır ve ormanda yaşamaktadır (Dilek, 2021, s. 707). Bu niteliklerinin belirgin olarak işlendiği *Ucurğay Baatır* (Yakutskay, 2008, s. 16-17) masalında kahraman, yılan ve kartalın kavgasında haklı olan tarafı belirlemede kararsız kalınca ormana gider ve burada ayağının altından kendisine yaşlı bir adamın seslendiğini duyar. Kahramanın ayağının altındaki mantarın kenarında küçücük bir evin kapısında duran ve sürüklenerek yürüyen bu yaşlı adam bıyıklı, kar beyazı saçlıdır. Üzerinde sincabın sırt derisinden yapılmış mantosu ve karın derisinden yapılmış pantolonu, ön ayaklarının derisinden yapılmış eldiveni ve arka ayaklarının derisinden yapılmış tüylü şapkası vardır. Ucurğay Baatır, bu küçücük yaşlı adamla konuşmak için yere eğilerek ona adını sorduğunda yaşlı adam, adının Seerkeen Sehen olduğunu söyler. İyilerin rehberi yaşlı bir bilge olduğunu, iyilik yapılacağına rehberlik ettiğini, kötülük yapılacağına ise ortadan kaybolduğunu söyler ve kahramandan kendisinden hiçbir şey gizlememesini ister. Yaşlı bilge, Ucurğay Baatır'ın sorununu açıklaması üzerine de bunu daha önceden duyduğunu, bu konuda kararı ancak kahramanın kendisinin verebileceğini, kalbinin sesini dinlemesi gerektiğini söyleyip ona kendi palasını hediye ederek gözden kaybolur. Masalda Seerkeen Sehen,

¹³ Saha Türklerinde hayat ağacına verilen isimdir. Aal Luuk Mas ağacı hakkında detaylı bilgi için bk. Ergun, P. (2005). Aal Luuk Mas. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*. (33), 293-307.

yeryüzünde olan her şeyden haberdar olan bilge ve rehber kişiliğiyle, verdiği öğütlerle kahramanı kararında yönlendirici özellik sergilerken kendi palasını hediye ederek de ona kut aktarır.

2.5. Demir

Türklerde demirin yeryüzünde veya yer altında bulunan diğer metallere farklı tutulması, ilk işlenen demirin meteor kaynaklı olmasına bağlanır ve bu yönüyle gökten gelen meteoritler, Tanrı tarafından gönderilen birer lütuf olarak görülür. Bu inanış da demir ve demirden üretilen objelere, onu işleyen demircilere¹⁴ kutsiyet kazandırmıştır (Güngör, 2021, s. 240). Demir ister gökten ister yerden elde edilsin her zaman kutsal güçlerle yüklü olduğu için metale saygı duyulur, ileri kültür tarihine sahip toplumlarda da büyüsel ve dinsel açıdan önem taşır. 1907 yılında J. Goldziher'in toplamış olduğu belgelerde demirin demonlara karşı kullanıldığı, S. Seligmann'ın araştırmalarının da bu konuya yönelik kaynakların sayısını artırdığı bilinmektedir (Eliade, 2003b, s. 28-29). Anlatılarda da yılan, ejderha veya dev cinsinden Erlik'in sembolü olan demonik varlıkların kahraman tarafından sıklıkla demir veya demirden yapılmış bir objeyle alt edilmesi, demirin temel kullanım işlevini örneklendirir. *Ucurğay Baatır* (Yakutskay, 2008, s. 17) masalında kahraman, Seerkeen Sehen'in hediye ettiği keskin palayı aldıktan sonra kartal ve yılanla sözleştikleri yere gelir. Kararını açıklamak için sağ tarafa kartalın, sol tarafa yılanın getirdiği gözü koyar. Kahraman, yılanın parlak gözünün zulmü iyi gösterdiğini, bu yüzden cesur yürekli kartalın üç gümüş yumurtasını içtiğini, bu suçu için güzel yeryüzünden mahrum kalacağını söyleyip keskin palasıyla yılanı döver ve yılanın eski derisini kesip çıkarır. Böylece zalim olanın cezalandırılması, kötü ruhlardan koruyucu ve temizleyici özelliğiyle bilinen demir aracılığıyla gerçekleştirilir. Masalda kahramanın yılanın eski derisini çıkartması da kötülüğün, kaosun sonlandırıldığı ve yeni bir düzenin başladığının simgesel aktarımı olarak okunabilir.

Sonuç

Saha masalları içerisinde seçilen ve hacim yönünden kısa ancak içerik yönünden zengin malzemeler taşıyan *Ucurğay Baatır* adlı masalın incelenmesi neticesinde, kahraman başta olmak üzere içerisinde bulunan şahıs ve hayvan kadrosunun çeşitli motif ve mitolojik unsurlarla örülü olduğu görülmüştür. İki ana bölümden oluşan incelemedeki tespitlerimiz şu şekildedir:

Masalın kısa bir özetinin ardından yapı unsurlarının ele alındığı birinci bölümde Stith Thompson'un *Motif Indeks of Folk-Literature*'ye göre yapılan motif incelemesi alt başlığında 26 motif saptanmıştır. Bu motiflerin 23'ü indekste yer almakta, 3 tanesi ise karşılığı bulunmadığı için T maddesi adı altında uygun motif sırasıyla eklenmiştir. Formel unsurların değerlendirildiği kısımda, girişte sade veya tekerlemeli bir söz kalıbının kullanılmadığı, anlatıya doğrudan yer ve ana şahısların kısa bir tanıtımıyla başladığı görülmüştür. Söz konusu durum; metnin derlendiği süreçte anlatıcı ile icra ortamının koşullarıyla doğrudan bağlantılı olsa da masalın anlatıldığı coğrafyadaki masal geleneğinin durumunu yansıtması açısından da önem taşımaktadır. Masalda olaylar ve şahıslar arasında bağlantıyı kurmak için kullanılan geçiş formellerinde "bir gün" ve "bir gece" gibi kısa belirsiz zamanı ifade eden kalıplardan yararlanılmıştır. Masalın sonuç bölümündeki sade bitiş formelinde ise kahramanın akıbeti ve masal boyunca dinleyicide/ okuyucuda merak uyandıran karar kısa bir açıklamayla ifade edilmiş; masalda iyilerin kazandığı, kötülerin cezalandırıldığı mesajının aktarımı yapılmıştır. Bu bölümde *Ucurğay*

¹⁴ Türklerde demircilere atfedilen kutsiyetle Şamanla aynı mevkide görülmesinin sebepleri ilgili detaylı bilgi için bk. Çeribaş, M. (2007). Türklerde Demirciler ve Şamanlar. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli*, (42), 113-121.

Baadır'ın motifler açısından zengin, formel unsurlar bakımından oldukça zayıf kaldığı görülmüştür. Bunda türün küçük hacminin de doğrudan etkisi de bulunmaktadır.

Masalın mitolojik unsurlarının ele alındığı ikinci bölümde ise kayın ağacı, kartal, yılan, yaşlı bilge Seerken Sehen ve demir olmak üzere masalda doğrudan veya dolaylı etki eden beş ana unsur Türk mitolojisindeki anlam ve sembolleri doğrultusunda değerlendirilerek çözümlenmiştir. Bu bölümde ilk alt başlıkta masal kahramanının ham maddesi olarak da büyük önem taşıyan kayın ağacının; etrafında bulunan insanlara iyilik, baht ve ferahlık getirici yönünün, aynı zamanda doğurganlığına yönelik inanışlardan da hareketle bünyesinde kadınların ve anne kutu taşmasının yansımaları metin üzerinde açıkça görülmüştür. İkinci alt başlıkta, Türklerin milli sembollerinden biri sayılan ve Tanrı'nın gücü ile adaletin simgesel gösterimlerinden olan kartalın mitolojik anlamını masalda belirgin olarak koruduğu ve adaleti simgeleyen gözüyle masal sonunda kahramanın iyiyi ve kötüyü doğru bir şekilde görmesini sağlaması dikkat çekicidir. Üçüncü alt başlıkta, çeşitli dünya mitlerinde de kartal veya benzer nitelikli kuşlarla sürekli kavga hâlinde olan yılanın Türk mitolojisindeki yaygın olumsuz anlamına uygun bir formda işlendiği görülmüş ve masalda kartal ile yılan unsuru üzerinden kaos ile kozmosun, iyi ile kötünün, hayat ile ölümün sonsuz döngüsünün yansımaları değerlendirilmiştir. Dördüncü alt başlıkta kahramanın karar verme epizotunda ormanda karşısına çıkıp rehberlik eden yaşlı bilge Seerken Sehen'in, Saha mitolojisindeki anlamına uygun olarak iyilerin yol göstericisi ve yardımcısı küçük mitik adam olarak tasvir edilmesi ile masaldaki rolü üzerinde durulmuştur. Beşinci ve son alt başlık olan demir unsurunda ise Türk kültüründe bir kült olan bu maddenin masalda temizleyici ve kötülüğü yok edici, demonik varlıklara karşı koruyucu işleviyle yılanın cezalandırılmasındaki ana obje olması yorumlanmıştır.

Masallar araştırmacılar tarafından yaygın olarak çoklu metinlerin ele alınıp değerlendirilmesi suretiyle incelenmektedir ve tek metin üzerinden yapılan makale türünden çalışmaların sayısı bu anlamda daha az kalmaktadır. Saha masalından seçilen *Ucurğay Baadır* adlı bu küçük hacimli metin üzerinde yapısal ve anlamsal bakımdan zengin malzemelere ulaşılması, masalların müstakil olarak ve farklı veya benzer metotlarla incelenmesinin gerekliliğini gösterir. Böylelikle beslendiği toplumun kültür kodlarını en saf hâliyle yansıtan masal metinlerinin her satırının detaylı analiziyle geçmişten günümüze korunarak yaşatılan veya değişime uğrayan sembollerin daha kolaylıkla anlaşılması sağlanmış olacaktır.

Kaynakça

- Aça, M. ve Yolcu, M. A. (2019). Halk Bilgisinin İnanış Temelli Temsilleri. *Halk Bilimi El Kitabı* (ed. Mustafa Aça), Ankara: Nobel Yayınları, 3. Basım, 345-440.
- Akkoyun K., T. (2020). Saha (Yakut) Büyü Masallarından "Çaaçaahan"ın Öz-Biçim ve Söylem Açısından Tahlili. *Hars Akademi Uluslararası Hakemli Kültür Sanat-Mimarlık Dergisi*, 3(5), 150-180.
- Bayat, F. (2020). *Türk Mitolojik Sistemi 1*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 5. Basım.
- Beydili, C. (2004). *Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük* (Çev. Eren Ercan). Ankara: Yurt Kitap- Yayın.
- Çeribaş, M. (2007). Türklerde Demirciler ve Şamanlar. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli*, (42), 113-121.
- Çoruhlu, Y. (1999). *Türk Mitolojisinin ABC'si*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Çoruhlu, Y. (2002). *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

- Çoruhlu, Y. (2014). *Türk Sanatında Hayvan Sembolizmi*. Konya: Kömen Yayınları.
- Dilek, İ. (2021). *Türk Mitoloji Sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları.
- Duranlı, M. (2010). *Saha (Yakut) Büyü Masalları*. Konya: Kömen Yayınları.
- Duranlı, M. (2015). Yakut (Saha) Masallarını Derleme ve Yayın Çalışmalarının Tarihçesi (181-210). *Türk Dünyası Masal Araştırmaları (Tastarakay'dan Keloğlan'a)* (haz./ed. İsa Özkan). Ankara: Türk Kültürünü Araştırmaları Enstitüsü, 181-210.
- Duranlı, M. (2018). Saha Türklerinin İnanç Sisteminde Kartal. *Ege Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1), 1-11.
- Duranlı, M. (2020). Saha Türklerinin "Üçügey Üdügüyen ve Kusagan Hocugur" Olonhosunda Kadın Karakterler. *Folklor Akademi Dergisi*, 3(1), 59-80.
- Eliade, M. (2003a). *Dinler Tarihine Giriş* (Çev. Lale Arslan; Yayınları. Haz. Ergun Kocabıyık). İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Eliade, M. (2003b). *Demirciler ve Simyacılar* (Çev. Mehmet Emin Özcan; Yayınları. Haz. Ergun Kocabıyık). İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Ergun, P. (2004). *Türk Kültüründe Ağaç Kültü*. Ankara: AKMB Yayınları.
- Ergun, P. (2005). Aal Luuk Mas. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, (33), 293-307.
- Güngör, E. (2021). Bozkır Türk Kültüründe Mitolojik Demir ve Kutsal Efendileri (Demirciler). *Ortaçağ Araştırmaları Dergisi*, IV/II, 235-243.
- Kirişçioğlu, M. F., Çolak, D. (2022). Saha (Yakut) Masallarında Sıfat-Fiil ve Zarf-Fiiller. *Büyük Zaferin 100. Yılı Anısına Eğitim Bilimleri ve Sosyal Bilimler Üzerine Değerlendirmeler Türkoloji*. (haz./ed. Yılmaz Yeşil, Seyfullah Yıldırım). Ankara: Türk Eğitim-Sen Genel Merkezi Yayınları, 48-61.
- Kirişçioğlu, M. F. (2022). İki Saha (Yakut) Masalı ve Değerler Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi. XVII. Uluslararası Büyük Türk Dili Kurultayı, Ankara, Türkiye, 26 - 27 Eylül 2022.
- Puhov, İ. V. (2015). *Yakut Kahramanlık Destanı Olonho Genel Tipler* (Çev. Metin Ergun). Konya: Kömen Yayınları.
- Ögel, B. (1995). *Türk Mitolojisi*, Cilt II, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Ögel, B. (2010). *Türk Mitolojisi*, Cilt I, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Pekarskiy, E. K., (1959). *Slovar Yakutskogo Yazıka*, C.: 3, Leningrad.
- Solak S., M. (2012). *Yakut (Saha) Masalları Üzerine Bir Dil İncelemesi (Giriş, İnceleme, Metinler, Dizin)*. Doktora Tezi, İzmir: Ege Üniversitesi.
- Sakaoğlu, S. (2008). Türk Dünyası Masallarının Başlangıç Kalıp Sözlerinden 'Bir Varmış Bir Yokmuş' Üzerine Karşılaştırmalı Bir Deneme. (Yayınları. Haz./ed. Zeki Dilek vd.). 38. ICANAS, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, III. Cilt, 1351-1364.
- Sakaoğlu, S. (2016). *Masal Araştırmaları*. Ankara: Akçağ Yayınları., 7. Baskı.
- Seroşevsky, V. L (2007). *Saka Yakutlar* (Çev. Arif Acaloğlu). İstanbul: Selenge Yayınları.
- Sivri, M. ve Akbaba, C. (2018). Dünya Mitlerinde Yılan. *Folklor/Edebiyat*, 24(96), 53-64.

- Şternberg, L. Y. (1925). Kult Orla U Sibirskih Naradov (Etyud Pro Sravnitelnomu Folkloru). *Sbornik Muzeya Antropologii i Etneografi*. Leningrad, 5(2), 717-740.
- Thompson, S. (1955-1958). *Motif-Index of Folk-Literature: A Classification of Narrative Elements in Folktales, Ballads, Myths, Fables, Mediaeval Romances, Exempla, Fabliaux, Jest-Books, and Local Legends*, 6 vols. Bloomington: Indiana.
- Yakutskay, N. G. (2008). *Ostuoruyalar, Nomoxtor, Kepseenner, Sehen* (Haz. Y. İ. Vasilyev-Cargıstay), Cokuuskay: Biik, 12-18.
- Yıldız, N. (2009). Türk Destanlarında ‘‘ocuksuzluk’’. *Millî Folklor*, 21(82), 76-88.